

تأثیر فرنگی مآبی (گلفرنگ ها) بر تزئینات معماری و قالی کاشان

پدیدآورنده (ها) : سلیمی، طاهره؛ عزیزی، حسن

هنر و معماری :: نشریه جلوه هنر :: تابستان ۱۳۹۸ - ۲۳ (علمی-ترویجی/ISC)

صفحات : از ۴۳ تا ۵۲

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1505006>

دانلود شده توسط : معصومه ازقندی

تاریخ دانلود : ۱۴۰۰/۱۱/۲۷

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- ادراک محرک ها در محیط کنترل شده و تأثیر جنسیت بر آن - نمونه مورد مطالعه: دانشجویان دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه بین المللی امام خمینی - ره -
- شناسایی تاریخ تحول طرح و نقش قالی ایران از شکسته به گردان؛ بر اساس مطالعه ی تزئینات وابسته به معماری و مینیاتور در قرون هفتم و هشتم هجری
- مقایسه دو روش اندازه گیری کلاسیک و سوال - پاسخ از نظر تأثیر خصوصیات آزمودنی ها بر ویژگی های سوال و بالعکس
- تحولات اقتصاد جهانی و تأثیر آن بر مهارت ها و رقابت بین المللی
- تأثیر کارایی هزینه ها بر ارتباط بین نسبت هزینه های عملیاتی و عملکرد آتی شرکت ها
- بررسی تأثیر سیستم فناوری اطلاعات بر ارائه خدمات مطلوب در سازمان کتابخانه ها موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- بررسی تأثیر رسانه ها بر تربیت و رشد کودکان و نوجوانان
- درآمدی تحلیلی بر: پول، پیدایش بانک ها و تأثیر آن بر اقتصاد و تجارت در عصر قاجار - با تکیه بر فعالیت های بانکداری روس و انگلیس در ایران -
- تأثیر اقدامات بدوکی ها در سیستان و بلوچستان بر امنیت مناطق مرزی ایران و پاکستان
- کاربرد معماری مبتنی بر فرانظام ها (فوق سیستم ها Meta Systems) در بومی سازی و پشتیبانی اجرایی نظام ها

تأثیر فرنگی مآبی (گلفرنگ ها) بر تزئینات معماری و قالی کاشان^۱

طاهره سلیمی^۲

حسن عزیزی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۱/۳۱

تاریخ تصویب: ۱۳۹۷/۰۸/۱۴

چکیده

طرح و نقش گلفرنگ، یکی از نقوش پر کاربرد در حوزه هنرهای سنتی، و طراحی قالی است. نقوش موسوم به گل رز یا گل و مرغ، از هنر غرب نشأت گرفته است و اکثر پژوهشگران، این نقش را از نقوش فرنگی می‌دانند. نقش گلفرنگ از دوره صفویه با رواج فرنگی‌سازی وارد هنر ایران شده و عصر قاجار، دوره اوج آن بوده است. این نقش از همان ابتدا، در تمام زمینه‌های هنری مثل نقاشی و کتاب‌آرایی، کاشی‌کاری و گچ‌بری ورود پیدا می‌کند؛ ولی هنر قالی، آخرین حوزه‌ای است که تحت تأثیر فرنگی‌سازی قرار می‌گیرد. شاید دلیل این امر، استمرار و پایداری سنت‌ها در زمینه طراحی و بافت فرش باشد. دوره قاجار، نقش گلفرنگ در طراحی فرش کاشان وارد می‌شود؛ و در ابتدا، به صورت تلفیقی با نقوش سنتی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در دوره پهلوی اول، تنوع گلفرنگ‌ها بیش‌تر شده و اصول طبیعت‌گرایی (ناتورالیسم) نیز در طراحی آن، رعایت می‌شود؛ در عصر قاجار، حوزه قالی‌بافی کاشان بیش‌تر تحت تأثیر هنر غرب بوده است؛ زیرا تأثیرات فرنگی‌مآبی در کاشان، بیش‌تر است و به همین دلیل، نقش گلفرنگ در کاشان، زودتر وارد طراحی قالی شد. طرح و نقش گلفرنگ، یکی از طرح‌های نوزده‌گانه در تقسیم‌بندی طرح و نقش قالی ایران می‌باشد؛ هدف از این پژوهش، بررسی طرح و نقش گلفرنگ در خانه‌های تاریخی و قالی شهر کاشان، به شیوه تطبیقی، و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های آن‌ها است. طرح گلفرنگ در کاشان بیش‌تر مورد استفاده واقع شده است؛ وجود منابع کثیری، مانند خانه‌ها و بناهای تاریخی، از جمله خانه بروجردی‌ها، خانه طباطبایی‌ها و ... که هر کدام مملو از نقوش فرنگی و انواع گلفرنگ‌ها هستند، از دلایل مهم تنوع گلفرنگ‌ها در این شهر است. در واقع، وجود نقوش گلفرنگ در خانه‌ها و ابنیه‌های تاریخی، باعث انعکاس این طرح‌ها در قالی‌های آن زمان شد؛ در این میان، نقش نقاشان زبردست کاشانی را نباید نادیده گرفت که البته، در هر کدام از دوره‌های تاریخی قاجار، پهلوی اول و پهلوی دوم دستخوش تغییراتی شدند که مورد بررسی قرار دادیم. اهدافی که در این پژوهش، مورد بررسی قرار گرفته‌اند: ۱. بررسی نقش‌های فرنگی‌مآبی (گلفرنگ) در قالی‌های کاشان؛ ۲. بررسی عوامل تأثیرگذار بر طرح گلفرنگ در قالی‌های کاشان؛ ۳. بررسی دلایل اجتماعی و فرهنگی شکل‌گیری طرح گلفرنگ (فرنگی‌مآبی) در تزئینات معماری کاشان.

واژه‌گان کلیدی: فرنگی‌مآبی (گلفرنگ‌ها)، تزئینات معماری خانه‌های تاریخی کاشان، قالی کاشان

1. DOI: 10.22051/jjh.2018.20013.1333

۲. کارشناس ارشد طراحی فرش دانشکده هنر و معماری دانشگاه کاشان، کاشان، ایران، نویسنده مسئول. Salimi6393@yahoo.com
۳. مربی گروه فرش، دانشگاه حضرت معصومه قم، قم، ایران. Azizihasan102@gmail.com

خلق آثار هنری و فرهنگی پیش‌تاز بوده- پژوهش‌هایی صورت گیرد.

پرسش‌های پژوهش

۱. آیا فرهنگی‌مآبی در کاشان به دلایل اجتماعی و فرهنگی با هنرهای سنتی این شهر هماهنگی ایجاد کرده است؟
۲. عوامل تأثیرگذار بر استفاده از طرح گل‌فرنگ در کاشان چگونه است؟

اهداف پژوهش

اهدافی که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته‌اند:

۱. بررسی نقش‌های فرهنگی‌مآبی (گل‌فرنگ) در قالی‌های کاشان؛
۲. بررسی عوامل تأثیرگذار بر طرح گل‌فرنگ در قالی‌های شهر کاشان؛
۳. بررسی دلایل اجتماعی و فرهنگی شکل‌گیری طرح گل‌فرنگ (فرنگی‌مآبی) در تزیینات معماری شهر کاشان.

روش پژوهش

نوع پژوهش انجام شده توسعه‌ای (ارزیابی) و توصیفی-تطبیقی-تحلیلی می‌باشد و روش انجام آن، کتابخانه‌ای و میدانی است. جامعه آماری در این پژوهش، تصاویر تزیینات معماری ابنیه تاریخی کاشان و نیز فرش‌های گل‌فرنگ بافت این شهر است؛ با توجه به گسترده بودن جامعه آماری مورد نظر از روش نمونه‌گیری انتخابی استفاده شده است؛ ضمن آن‌که، به منظور تجزیه و تحلیل نتایج به‌دست آمده، برای تعداد طرح‌های گل‌فرنگ، از روش کمی و برای تحلیل و محتوا از روش کیفی استفاده شده است. در این پژوهش، سعی بر آن بوده است، تا با استفاده از اطلاعات تاریخی (منابع مکتوب) و اسنادی و عکس‌های تهیه شده از مشاهده مستقیم، به توصیف، تحلیل و بررسی تطبیقی نقوش گل‌فرنگ (فرنگی‌مآبی) در تزیینات معماری و فرش کاشان بپردازیم.

پیشینه پژوهش

در ارتباط با معرفی طرح و نقش در فرش ایرانی، تألیفات زیادی وجود دارد که برخی از تألیفات خارجی و برخی داخلی هستند. از جمله این تألیفات: «قالی ایران» سیسیل ادواردز (۱۳۶۸)؛ «قالی‌های ایرانی» آرمین هانگلدین (۱۳۷۵)؛ «مبانی طراحی سنتی در ایران» علی حصوری (۱۳۸۹)؛ «پژوهشی در فرش تورج ایران» تورج ژوله (۱۳۸۱)؛ «طراحان بزرگ فرش ایران

تاریخ هر سرزمینی مملو از تحولاتی است که در اثر ارتباط با جوامع دیگر، شدت و کاهش می‌یابد و تأثیر به‌سزایی بر پیکره یک جامعه خواهد داشت. هنر مقوله‌ای است که از این امر، مستثنی نیست و چه بسا، یکی از مهم‌ترین و از اولین مواردی باشد که تحت تأثیر این ارتباطات و تحولات قرار می‌گیرد و برای برطرف کردن نیازهای جامعه دچار انعطاف می‌شود. تاریخ تأثیرپذیری هنر ایران از کشورهای دیگر، مربوط به قبل از دوران صفویه است؛ ولی از دوران طلایی صفویه بود که این ارتباطات چشم‌گیر شدند. شاه عباس اول و به‌خصوص شاه عباس دوم، دو تن از زمامداران ایران زمان صفویه بودند که با ایجاد روابط سیاسی و تجاری، باعث شکل‌گیری هر چه بیش‌تر این تأثیرپذیری، به‌خصوص در زمینه‌های هنری شدند؛ همین امر، باعث شد از مسائل عمده هنر در دوره صفویه، تأثیرپذیری آن از هنر اروپا باشد. اروپاییان در مقام سفیر، تاجر، مشاور و مبلغ مذهبی وارد ایران می‌شدند و در دربار با شاهان و شاهزادگان ملاقات می‌کردند. این امر در دوره قاجار به نقطه اوج و تکوین خود رسید. عصر قاجار، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین دوره‌های تاریخی کشورمان، نقش به‌سزایی در جهت‌تطور و تحول رشته‌های هنری، به‌خصوص صنایع دستی، نقاشی و طراحی فرش ایفا می‌کند. سنت‌گرایی و شیفتگی نسبت به هنر غرب در آثار فرهنگی و هنری مصنوعات این دوره تاریخی کشورمان، کاملاً هویدا است. در طبقه‌بندی نوزده‌گانه طرح و نقش فرش ایرانی، گل‌فرنگ‌ها از جایگاه خاصی برخوردارند و تحت تأثیر فرنگی‌مآبی و فرنگی‌سازی از قرن یازدهم هجری، به دلایلی، به هنر ایران راه یافته‌اند. گل‌فرنگ، یکی از آرایه‌های پر کاربرد در هنرهای مختلف، مثل نقاشی زیرلاکی، طراحی جلد، قلمدان‌سازی و هنرهای وابسته به معماری مثل گچ‌بری و کاشی‌کاری می‌باشد که کم‌کم جایگاه خود را در فرش نیز پیدا کرد. گل‌فرنگ در کاشان عصر قاجار، کاربرد فراوانی داشته است؛ چه در تزیینات معماری بناهای تاریخی و چه در طراحی فرش. با توجه به آنچه که مطرح شد، از آن‌جا که بیش‌تر تحقیقات انجام شده در این زمینه، به معرفی تاریخچه نقوش گل‌فرنگ و قالب‌های رایج آن محدود می‌شود، شایسته است در راستای شناخت و بررسی این نقش در خانه‌های تاریخی و قالی‌های شهر کاشان - که مهد هنر و در

(سیری در مراحل تحول طراحی فرش)» شیرین صور اسرافیل (۱۳۸۱)؛ «دستبافته‌های عشایری و روستایی فارس» سیروس پرهام، و متأسفانه در این زمینه، به صورت خاص (طبقه‌بندی انواع نقوش گل‌فرنگ در فرش ایرانی) تحقیق مفصلی صورت نگرفته است و پژوهش‌ها بسیار کلی ارائه شده‌اند؛ تنها سیروس پرهام در دو جلد کتاب خود تحت عنوان دستبافته‌های عشایری و روستایی استان فارس و پرویز تناولی (۱۳۵۶)، در کتاب «قالیچه‌های شیری فارس» به ارائه مطالبی در این زمینه پرداخته‌اند. وجه تمایز پژوهش حاضر با تحقیق‌های پیشین، در این است که در پژوهش‌های نامبرده، تنها به بررسی چگونگی ورود و پیدایش نقوش فرنگی‌مآبی (گل‌فرنگ‌ها) و بیش‌تر به طبیعت‌گرایی پرداخته شده است. از این رو، آنچه در این مقاله مد نظر است، بررسی و شناخت انواع نقوش گل‌فرنگ و تأثیر آن‌ها بر تزیینات معماری و قالی‌کاشان است. با توجه به این که، کاشان، قطب مهم در خلق آثار هنری و فرهنگی در حوزه هنرهای تجسمی و فرش است، کاستی‌ها، نگارنده را بر آن داشت، تا با بررسی طرح گل‌فرنگ در شهر کاشان از نظر طرح، رنگ، عناصر تزیینی و... امکان آشنایی هر چه بیش‌تر محققان و علاقه‌مندان را با مشابهت‌ها و تفاوت‌های این طرح در قالی و تزیینات معماری با زمینه‌های فرهنگی و هنری بسیار متفاوت فراهم آورد. علاوه بر این، مسائل مطرح در این پژوهش، خود می‌تواند پایه مطالعات دیگری از سوی دیگر پژوهشگران قرار گیرد.

مبانی نظری تحقیق

گل‌فرنگ

دهخدا در ذیل واژه گل می‌نویسد، در اوراق مانوی (به پارتی) و (گل سرخ)، اوستا وردا، ارمنی ورد، پهلوی گول، ورتا، ورد، معرب «ورد»، قیاس کنید با ارمنی، وردژس، کردی، گول (گل سرخ) ... گل عبارت از اندامی است که از برگ‌های تغییر شکل یافته ساخته شده و در آن سلول‌های نر و سلول‌های ماده تشکیل می‌شود به توسط نوع گیاه تکثیر یافته از بین نمی‌رود (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۹۱۸۸-۱۹۱۸۹). عنوان فرنگ را مسلمانان، از اسم فرانک‌ها گرفتند که در حقیقت اقوام اصلی سرزمین گل یا فرانسه امروزی بودند. اصطلاح فرنگ در دوره صفویان، به طور مطلق، در مورد اروپاییان و یا مسیحیان به کار می‌رفت؛ از این رو، گرجی‌ها و ارمنی‌ها هم - که دین مسیحی داشتند - در شمول این

اصطلاح قرار داشتند (آژند، ۱۳۸۵: ۱۸۵).

ما گل‌فرنگ‌ها را مجموعه‌ای از گل‌ها می‌دانیم که از لحاظ کاربرد گل‌ها به‌طور طبیعی، از هنر غرب مایه گرفته‌اند. و از لحاظ شکل و فرم ظاهری با گل‌های ختایی و سنتی تفاوت دارند. در طراحی گل‌فرنگ‌ها اصول طبیعت‌گرایی رعایت شده و از سایه رنگ‌های متعدد، استفاده می‌شود. «منظور از گل در آثار کمال‌یافته گل و مرغ، گل سرخ یا صد برگ است؛ طبیعت‌گرایی رعایت شده که اهمیت تصویری و نمادین آن‌ها هم‌سان مرغ است. بوته کامل این گل‌ها در آثار گل و بوته، به تنهایی نقاشی می‌شود؛ ولی در آثار گل و مرغ، بیش‌تر این بوته، محل استقرار مرغ به حساب می‌آید» (شهدادی، ۱۳۹۲: ۸۶-۹۱). فرنگی-سازی از عصر صفویه آغاز شد و در دوران زندیه استمرار و در عصر قاجار، به‌خصوص در زمان فتحعلی-شاه تداوم یافت و در زمان حکومت ناصرالدین‌شاه به اوج خود رسید (عزیزی و خاتمی، ۱۳۹۲: ۱۰۸). در حقیقت، نقاشی در دوره قاجار، با رواج فرنگی‌سازی آغاز می‌گردد. در این دوران، نقاشی بر روی اشیای کوچک‌تر، مثل قلم‌دان، جلد کتاب، جعبه آئینه و غیره، تحت عنوان پاپیه ماشه ۱ مرسوم گردید. هم‌چنین نقاشی گل و مرغ نیز از شیوه‌های رایج این دوران است. در واقع، نقاشان سعی در شباهت‌سازی طبیعت، خصوصاً گل و بلبل به شکل سه بعدی در یک فضای دو بعدی را داشتند. «با گسترش روابط خارجی و ورود هر چه بیش‌تر نقاشی‌ها، باسمه‌ها، کارت پستال‌ها و دیگر مصنوعات منقوش اروپایی، توجه بسیاری از هنرمندان به نقوش طبیعت‌گرایانه اروپایی جلب شده و جنبش فرنگی‌سازی که از دوران صفویه آغاز شده بود، بیش از پیش گسترش یافت. در این دوره، با الگو گرفتن از باسمه‌های وارداتی، مناظر و چهره‌پردازی‌های کم‌ارزش اروپایی بر روی کاشی‌ها انجام شده است» (سامانیان، میرعزیزی، صادق‌پور فیروز آباد، ۱۳۹۳: ۶۱-۶۲).

یکی از عواملی که باعث شد، فرنگی‌سازی در هنر ایرانی برای خود جایی داشته باشد، حضور هیات‌های سیاسی و بازرگانی اروپا بود؛ هر یک از این هیات‌های سیاسی و بازرگانی در میان اعضای خود، تعدادی نقاش و طراح هم داشتند؛ تا از دیدنی‌های نقاط مختلف ممالکی را که از آن‌ها می‌گذشتند، نقاشی کنند. «آخرین وسیله مهم تزیین معماری، نقاشی بود که به طور محلی در اندرونی خانه‌ها از آن استفاده می‌کردند.

شباهت نقش‌مایه‌های این نقاشی با نقش مایه‌های کاشی‌کاری‌ها و گچ‌بری‌ها چشم‌گیر بود. هنگامی که از نقاشی، به‌عنوان تزئین دیوار استفاده می‌کردند، آن را در قاب‌هایی با ترکیب‌بندی گل و مرغ قرار می‌دادند؛ و در صحنه‌های پیکره‌ای بزرگ هم از این تمهید، بهره می‌جستند و در این صورت، نه حالت تزئین معماری، بلکه حال و هوای کاملاً نقاشی به خود می‌گرفت» (سوچک؛ ولش، پوگاچنکووا، ۱۳۸۶: ۸۸-۸۹). در مجموع باید گفت: بذر نقاشی دوره قاجار، در سده دوازدهم هجری قمری هم فراهم بود؛ ولی ثبات سه دوره طولانی فتحعلی‌شاه، محمدشاه و ناصرالدین‌شاه لازم بود، تا این بذر به بار نشیند (کنبی، ۱۳۷۸: ۱۲۱). فرنگی‌سازی در دو شاخه هنرهای سنتی، نقاشی زیرلاکی و گل و مرغ، به رهبری محمد زمان و لطفعلی شیرازی بنیان‌گذاری شد؛ و تلفیقی بود از هنر نقاشی ایرانی و نقاشی غربی؛ و در اواخر حکومت شاهان صفویه شکل گرفت و تا عصر حکومت فتحعلی‌شاه قاجار ادامه داشت؛ ولی شاخه دوم (گل و مرغ) - که با سفر هنرمندان ایرانی به اروپا هم زمان بود - روح جدیدی از هنر و نقاشی غربی به شکلی کلاسیک و رئال (واقع‌گرا) در زمان حکومت ناصرالدین‌شاه، توسط هنرمندان غالباً کاشانی، مثل ابوالحسن غفاری، ابوتراب غفاری، علی اکبرخان مزین‌الدوله، هنر ایرانی به‌خصوص هنرهای تجسمی و نقاشی گردید. شهر کاشان، از جمله شهرهای مهمی بود که با توجه به جایگاه اهمیت آن، در تسریع و نفوذ هنر غربی و فرنگی‌سازی به شیوه‌های مختلف تأثیرگذار بود؛ و در این میان، نقاشان کاشانی دربار نشین عصر قاجار، دارای جایگاه خاصی بوده‌اند. یکی از مظاهر فرنگی‌سازی، نقاشی گل و مرغ است (عزیزی و خاتمی، ۱۳۹۲: ۱۰۸-۱۰۹).

طبقه‌بندی گل‌فرنگ‌ها

«گل‌فرنگ‌ها را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: ۱. گل‌فرنگ‌های قاجاری؛ ۲. گل‌های طبیعی عصر پهلوی. گل‌فرنگ‌های قاجاری، معمولاً، تلفیقی از گل‌های ایرانی و غربی‌اند و معمولاً کم کارند؛ ولی گل‌فرنگ‌های دوران پهلوی، از نمونه‌های عصر قاجار طبیعی‌تر و دارای سایه رنگ‌های متعدّدند» (همان: ۱۱۰).

مطالعات نشان می‌دهد که در نیمه اول قرن سیزدهم هجری قمری، فرش همراه با ابریشم، پنبه و شال، از کالاهای عمده تجارت داخلی بوده است که به مقصد هندوستان، ترکیه و روسیه فرستاده می‌شد. در اواسط

همین قرن - که اروپاییان و آمریکاییان تقاضا برای خرید فرش ایران را افزایش می‌دهند - فرش، به‌عنوان اقلام اصلی صادراتی به بازارهای جدید ارسال می‌شود و تولید فرش افزون می‌گردد؛ به‌طوری که، دهه ۱۲۹۰ ه. ق (۱۸۷۰ م.) به بعد، ایران با رونق فرش‌بافی مواجه می‌شود. سیسیل ادواردز سال ۱۸۷۵ م.، یعنی یک دهه قبل از ناصرالدین‌شاه را «سال احیای قالی-بافی در ایران» می‌داند (حشمتی رضوی، ۱۳۹۲: ۲۳۹-۲۴۰).

یافته‌های تحقیق

شرکت‌های خارجی که در ایران مستقر شدند، تأثیر بسیار کم‌رنگی در طرح و رنگ فرش کاشان داشته‌اند. به عنوان نمونه، رنگ قرمز دوغی که در فرش کاشان باب شد. همین‌طور فرش‌های کف ساده و فرش‌های با نقوش گل‌فرنگ‌ها و برگ‌های چدنی نیز حاصل ارتباط با شرکت‌های خارجی است که وارد عرصه طرح و نقش فرش کاشان شد. در کاشان، طرحی تحت عنوان طرح درباری وجود دارد، که نمی‌توان گفت، تحت‌تأثیر شرکت‌های خارجی است؛ می‌توان گفت، تحت تأثیر فرنگی‌مآبی است.

در دوره قاجار، گل‌فرنگ در کاشان، هیچ‌گاه به صورت جدی، به‌عنوان سبکی جداگانه کار نشده است. با نگاهی بر قالی‌های گل‌فرنگ کاشان، به این نکته پی می‌بریم که گل‌ها هم‌چنان، حالت سنتی خود را تا حد زیادی حفظ کرده‌اند، گرچه تغییرات زیادی در حالت گل‌ها نمودار شده؛ اما طرح گل‌فرنگ، تنها به عنوان نقش تزئینی مورد استفاده طراحان فرش کاشان قرار گرفتند. به‌طور کلی، نقش گل‌فرنگ در کاشان، بیش‌تر تحت‌تأثیر نقوش غربی شکل گرفته است؛ در کاشان، بیش‌تر می‌توان این تأثیرات را در بنای خانه‌های تاریخی دید، که نمونه‌هایی از آن را به شکل شاخ فراوانی، برگ‌های فرنگی (چدنی)، دسته گل‌های ریشه‌ای، گل‌های واژگون (سیکلن)، گلدان، خوشه‌های انگور، گل زنبق (سوسن)، گل کوبک، گل نرگس، نیلوفرآبی (لوتوس)، گل مگنولیا، گل میخک، آهار، گل صد تومانی، روبان و قاب‌های بیضی و ... در تزیینات معماری گونه، ملاحظه می‌کنیم که به فرش نیز منتقل شده است؛ در ادامه، به معرفی نمونه‌هایی از این طرح‌ها خواهیم پرداخت.

جدول ۱. گلفرنگ‌ها

			
گل رازک	شاخ فراوانی	گل سوسن	گل زنبق
			
گل صدتومانی	گل نرگس	گل مگنولیا	خوشه انگور
			
گل رز	گل شاه پسند	گل میخک	گل نیلوفر آبی
			
گل کوکب	گل سیکلمن	لاله عباسی (شیپوری)	گل بنفشه
			
	قاب آینه	گلدان	برگ چدنی

جدول ۲. نقوش گچ‌بری و نقاشی فرنگی‌مآب در خانه‌های تاریخی کاشان

خانه طباطبایی‌ها	خانه پروجردی‌ها	خانه عباسی‌ها	
			گل زنبق
			گل چدنی
			گل رازک
			گل سیکلمن
			گل سرخ
			خوشه انگور
			گلدان
			شاخ فراوانی
			قاب بیضی

ادامه جدول ۲.

حمام سلطان امیر احمد	مسجد آقابزرگ	خانه عامری ها	
			گل زنبق
			برگ چدنی
			گل سیکلمن
			گل سرخ
			خوشه انگور
			گلدان
			شاخ فراوانی
			نیلوفر آبی
			قاب بیضی
			گل شیپوری

	
تصویر ۲- قالیچه درختی گلدانی محتشم، کاشان، اواخر قرن ۱۹ م.، موزه فرش ایران (عزیزی و خاتمی، ۱۳۹۲: ۷۱). به استناد گفته آقای سیاوش آزادی، ملاحسن محتشمی، در سالگرد تاج‌گذاری ناصرالدین‌شاه، این قالیچه ابریشمی زیبا را به او هدیه داده است (همان، ۷۱). قالی مورد نظر، از نظر زیبایی‌شناسی، بسیار ارزشمند است و عناصر تزیینی فرنگی- مآب کم‌تری دارد؛ و برخلاف طرح قبلی، شاخ فراوانی به‌عنوان نقش مایه‌ای وارداتی در این قالی دیده نمی‌شود. این مطلب مبین حضور گام به گام و گزینشی نقش مایه‌های غربی در فضای فرش ایرانی و به‌خصوص قالی کاشان است. در این قالیچه، بافت کارگاه‌های محتشم کاشان در قرن سیزدهم هجری قمری، طرح درخت زندگی بر روی زمینه‌ای روشن تصویر شده است. در دو سوی طرح درخت از دو گلدان مزین شده با نقوش گل‌فرنگ در قالب شکسته استفاده شده است.	تصویر ۱- قالیچه محرابی درختی صوف‌باف، محل بافت کاشان، محل نگهداری موزه دفینه تهران (جوادیان، ۱۳۷۳: ۳۱). در این قالیچه نیز مانند سایر طرح‌های کاشان به‌خوبی نقوش گل‌فرنگ با نقوش کلاسیک ممزوج شده‌اند. در زمینه آبی رنگ قالیچه، درخت زندگی نقش شده -که با نقوش کلاسیک تزیین شده- و در دو طرف درخت گل‌های زنبق قرار دارد. معمولاً در دو طرف درخت زندگی دو حیوان نقش می‌شده است؛ ولی با ورود گل‌فرنگ‌ها نقش آن‌ها جایگزین می‌شود.
	
تصویر ۴- قالیچه محرابی گلدانی کتیبه‌دار ابریشمی، محل بافت کاشان، محل نگهداری موزه دفینه تهران (جوادیان، ۱۳۷۳: ۲۱). نقش گلدان در مرکز قالیچه، نمادی از درخت زندگی است و همان‌طور که در تصویر می‌بینیم، می‌تواند محل رویش درخت زندگی باشد که با شکوفه‌ها و برگ‌ها تزیین شده است. نقش تصویر تاج، به‌عنوان نشان پادشاهی، بر جنبه- های سلطنتی فرش تأکید می‌کند. وجود دو پرندۀ سمبلیک مانند سیمرغ در دو طرف درخت و تاج، می‌تواند نشانه‌ای از مرغ هما و پرندۀ بخت و اقبال باشد.	تصویر ۳- قالیچه محرابی گلدانی قندیل‌دار ابریشمی، متعلق به قرن سیزدهم هجری قمری، محل بافت کاشان، محل نگهداری موزه دفینه تهران (جوادیان، ۱۳۷۳: ۲۹). در این قالیچه، یک پارچگی و هماهنگی نقش و رنگ قابل ملاحظه است و مانند کارهای دیگر دوره قاجار کاشان، معمولاً در مرکز فرش‌های جانمازی نقش گلدان -که با نقوش گل‌فرنگ زینت داده شده است- به چشم می‌خورد. نقوش گل‌فرنگی همچون رازک، گل رز، گل نرگس و ...

نتیجه گیری

در این پژوهش، دو گروه جامعه آماری داریم. خانه‌های تاریخی کاشان: خانه بروجردی‌ها، خانه طباطبایی‌ها، خانه عامری‌ها، خانه عباسی‌ها، مسجد و مدرسه آقا-بزرگ، حمام سلطان میراحمد. و جامعه آماری دیگر، نمونه فرش‌هایی است در شهر کاشان که دارای نقوش گل‌فرنگ هستند. کاشان شهری است که بیش‌تر تحت-تأثیر نقوش غربی بوده و تأثیرات زیادی از نقش‌های گل‌فرنگ گرفته است. بنابراین، در این شهر، می‌توان منابع بیش‌تری از نقوش فرنگی‌مآب را مشاهده کرد. به طوری که در اکثر بناهای تاریخی که از دوره قاجار به جا مانده، می‌توان به‌خوبی به بار نشستن این تأثیرات را مشاهده کرد. بنابراین، نقاشان و طراحان قالی به‌راحتی می‌توانستند نقوش گل‌فرنگ را وارد حوزه طراحی قالی کنند. در نتیجه، نقش گل‌فرنگ در قالی کاشان فراگیرتر و فرنگی‌مآبی در این شهر با هنرهای سنتی هماهنگی ایجاد کرده است. کم‌ترین تأثیرات نقوش گل‌فرنگ در کاشان، مربوط به دوران صفویه می‌باشد و بیش‌ترین آن، مربوط به دوران قاجار است؛ به‌طوری که، در دوره قاجار در کاشان، بیش‌تر از نقوش گل‌فرنگ در فرش‌ها استفاده کرده‌اند. در این دوره، طرح‌های کلاسیک و سنتی ترکیب شده، به طور مثال، نقش‌مایه شاخ فراوانی روی اسلیمی قرار می‌گیرد. به طور کلی، گل‌فرنگ‌های قاجاری به کار گرفته شده در فرش کاشان، غالباً تلفیقی از گل‌های ایرانی و غربی هستند و معمولاً کم کارند و تخت و شکسته و ساده کار می‌شوند و فاقد سایه روشن هستند. در دوران پهلوی اول، گل‌فرنگ در کاشان، بیش‌تر به شکل طبیعی و با اقتباس از تصاویر و الگوهای عکسی و کارت پستال‌ها شکل می‌گیرد. به‌گونه‌ای که در نمونه‌های طراحی شده در عصر پهلوی، ضمن متنوع شدن گل‌ها، دقت در ارائه گلبرگ‌ها به شکل طبیعی با سایه رنگ‌های متعدد، مورد توجه هنرمندان قرار می‌گیرد. در نتیجه، گل‌فرنگ‌های دوران پهلوی از نمونه‌های عصر قاجار، طبیعی‌تر هستند و سایه رنگ-های متعددی دارند. در طراحی قالی کاشان، بسیاری از گل‌ها با سایر گل‌فرنگ‌ها مثل زنبق، میوه و گل انار، گل میخک، گل گندم، تلفیق شده‌اند؛ و در موارد بسیاری، هنرمند، به آفرینش گل‌های بدیع و تازه‌ای دست یافته است. در این میان، سهم هنرمندان نقاشی که گرایش به هنر غرب داشته‌اند و به تلفیق و ترکیب اجزا و عناصر هنر غربی با عناصر هنر ایرانی می-پرداخته‌اند، مثل دو برادر به نام‌های میرزا احمد و میرزا علی اکبر در عصر قاجار، در تعامل با طراحان قالی بسیار تأثیرگذار بوده است. این دو برادر از نقاشان مطرح کاشان در دوره قاجار بودند و کارشان نقاشی سنتی روی قلمدان و صورت‌سازی بوده است. رنگ‌های

مورد استفاده در فرش‌های گل‌فرنگ کاشان نیز عمدتاً، از الگوی رنگی مورد استفاده در فرش‌های کاشان پیروی می‌کنند. رنگ‌های سرمه‌ای، لاک‌ی سیر و روشن، زرد، طلایی، کرم روشن، کرم زرد، آبی روشن و تیره، سبز پخته، ترمه‌ای و خاکی، از عمده رنگ‌های مورد استفاده در این فرش‌ها هستند. رنگ‌های سرمه‌ای، لاک‌ی و به‌ویژه کرم، از عمده‌ترین رنگ‌های مورد استفاده در زمینه این قالی‌ها محسوب می‌شوند. در کاشان، از زمان قاجار نقش گل‌فرنگ در فرش به‌کار برده می‌شد و در دوران پهلوی، گل‌فرنگ‌ها بیش‌تر از طرح‌های دیگر کار می‌شدند و از تنوع زیادی برخوردار بودند. گل‌فرنگ‌ها در کاشان بومی شدند و با طرح‌های کلاسیک ممزوج شدند.

پی‌نوشت‌ها

۱. پایبه ماشه واژه‌ای است فرانسوی که به معنای کاغذ فشرده آمده است. این اصطلاح به اشیاء مقوایی، که با مینیاتور روی آن تزیین و با لاک ویژه‌ای پوشش داده می‌شود، اطلاق می‌شده است (اسکندری، ۱۳۸۱: ۴۸).

منابع

- آژند، یعقوب (۱۳۸۵). *مکتب نگارگری اصفهان*، تهران: فرهنگستان هنر.
- ادواردز، سیسیل (۱۳۶۸). *قالی ایران*، ترجمه مهین‌دخت صبا، تهران: فرهنگسرا.
- اسکندری، مینا (۱۳۸۱). نقاشی روغنی (لاکی) یا پایبه ماشه، *کتاب ماه هنر*، شماره ۴۸، ۵۳-۵۴.
- پرهام، سیروس (۱۳۷۰). *دستبافته‌های عشایری و روستایی فارس*، جلد ۱، چ. دوم، تهران: امیرکبیر.
- پرهام، سیروس (۱۳۷۱). *دستبافته‌های عشایری و روستایی فارس*، جلد ۲، تهران: امیرکبیر.
- تناولی، پرویز (۱۳۵۶). *قالیچه‌های شیری فارس*، تهران: دانشگاه تهران.
- جوادیان، امیرعلی (۱۳۷۳). *گزیده قالیچه‌های نفیس موزه دلفین*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- حشمتی رضوی، فضل‌الله (۱۳۹۲). *تاریخ فرش (سیر تحول و تطور فرش‌بافی ایران)*، چ. سوم، تهران: سمت.
- حصوری، علی (۱۳۸۹). *مبانی طراحی سنتی در ایران*، تهران: چشمه.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). *لغت نامه*، جلد ۱۲، تهران: دانشگاه تهران.
- ژوله، توج (۱۳۸۱). *پژوهشی در فرش ایران*، تهران: یساولی.
- سامانیان، صمد؛ میر عزیزی، محمود و صادق‌پور فیروز آباد، ابوالفضل (۱۳۹۳). بررسی مضامین تصویری کاشی‌های نقش برجسته موجود در تالار اصلی کاخ موزه گلستان، *هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی*، شماره ۱، ۵۹-۷۲.

- Hangldin, A. (1996). *Persian Rugs and Carpets*, Translated by Asghar Karimi, Tehran: Yassavoli (Text in Persian).
- Hassouri, A. (2010). *Foundations of Iranian Designs*, Tehran: Cheshmeh Press (Text in Persian).
- Heshmati Razavi, F. (2013). *Carpet history: The Persian Carpet Evolution and Development*, (3rd ed.), Tehran: The Organization for Researching and Composing University Textbooks and Humanities (SAMT) (Text in Persian).
- Javadian, A. (1994). *Selected Precious Rugs of Dafineh Museum*, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Press (Text in Persian).
- Parham, S. (1991). *Tribal and Village Rugs from Fars*, (1st ed.), Tehran: Amir Kabir Press (Text in Persian).
- Parham, S. (1992). *Tribal and Village Rugs from Fars*, (2nd ed.), Tehran: Amir Kabir Press (Text in Persian).
- Samanian, S., Mir Azizi, M., Sadeghpour Firoozabad, A. (2014). A Study Of Pictorial Concepts in Glazed Tile with Relief Design Existing in Hall of Golestan Museum, *Journal of Fine Arts*, 1, 59-72 (Text in Persian).
- Shahdadi, J. (2013). *School of Gol - o - Morgh (Flower and Bird): A Window to Iranian Aesthetics*, (2nd ed.), Tehran: Ketabe Khorshid (Text in Persian).
- Soucek, P., Welsh, A., Puga- cenkova, G. A., Dobroin, Robinson, Skerries, ZH. (2007). *Art and Literature of Iran*, Translated by Yaghoub Azhand, Tehran: Mola (Text in Persian).
- Soursrafil, Sh. (2002). *Great Designers of Iran Carpet*, (2nd ed.), Tehran: Peykan (Text in Persian).
- Tanavoli, P. (1977). *Lion Rugs from Fars*, Tehran: Tehran University (Text in Persian).
- Zhuleh, T. (2002). Research in Iranian Carpet, Tehran: Yassavoli (Text in Persian).

سوچک، پریسیلا؛ ولش، آنتونی؛ پوگاچنکووا، گالینا آناتولیونا؛ دوبروین، ژان و اسکریس، رابینسن (۱۳۸۶). *هنر و ادب ایران*. ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی.

شهرداری، جهانگیر (۱۳۹۲). *گل و مرغ (دریچه‌ای بر زیبایی‌شناسی ایرانی)*، چ. دوم، تهران: کتاب خورشید.

صور اسرافیل، شیرین (۱۳۸۱). *طراحان بزرگ فرش ایران (سیری در مراحل تحول طراحی فرش)*، چ. دوم، تهران: پیکان.

عزیزی، حسن و خاتمی، حسن (۱۳۹۲). *گل در قالی کاشان*، کاشان: دانشگاه کاشان.

کنبی، شیدا (۱۳۷۸). *نقاشی ایرانی*، ترجمه مهدی حسینی، تهران: دانشگاه هنر.

هانگلدین، آرم (۱۳۷۵). *قالی‌های ایرانی: مواد و ابزار، سوابق نقوش، شیوه‌های بافت*، ترجمه اصغر کریمی، تهران: فرهنگسرای یساولی.

References

- Azhand, Y. (2006). *Isfahan School of Painting*, Tehran: Art Academy Publication (Text in Persian).
- Azizi, H. & Khatami, H. (2013). *Flower in Kashan Rug*, Kashan: Kashan University Publication (Text in Persian).
- Canby, Sh. R. (1999). *Persian Painting*, Translated by Mehdi Hosseini, Tehran: Art University Press (Text in Persian).
- Dehkhoda, A. (1998). *Dictionary*, ed. 12, Tehran: Tehran University Press (Text in Persian).
- Edwards, C. (1989). *The Persian Carpet*, Translated by Mahin Dokht Saba, Tehran: Farhangsara (Text in Persian).
- Eskandari, M. (2002). Oil Painting with Papier Trigger, *Ketabe Mahe Honar*, 48, 53-54 (Text in Persian).